

REİSİ DÖNEMİNDE İRAN DIŞ POLİTİKASINDA OLASI DEĞİŞİMLER

DR. İSMAİL SARI

Uzman ORSAM

“

Hameneý'in, yeni dönemde muhafazakâr bir cumhurbaşkanı istediği uzun zamandır biliniyordu. Ancak müesses nizamın Reisi'nin üzerinde karar kaldığı ve Hameneý sonrası geçiş sürecini sorunsuz atlatabilmek için sistemin tüm kurumlarını homojenleştirdiği ve önceliğinin bu olduğu anlaşılıyor. Böylece 2020 Şubat parlamento seçimleri de göz önüne alındığında Reformistler devletin güç erklerinden tasfiye edilmiş oldu.

”

Reformist aday Muhammed Hatemi'nin 1997 İran Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinde Devrim Rehberi Ali Hameneý'in desteklediği Natic Nuri'ye karşı kazandığı sürpriz zafer hâlâ akıllardayken, bu sefer 18

Haziran'da gerçekleşen seçimlerde sürprize yer yoktu. Seçim muhafazakâr aday İbrahim Reisi'nin kazanmasını garantileyecek şekilde dizayn edildi. Anayasayı Koruyucular Konseyi (Şurayı Nigehban) en uzun dönem parlamento başkanlığı yapan ve şu anda devrim rehberi danışmanı olan Ali Lariçani'nin bile adaylığını reddetti. Ayrıca, Cumhurbaşkanı Hasan Ru-

hani'nin yardımcısı İshak Cihangiri de adaylığı kabul edilmeyenler arasındaydı. Mahmud Ahmedinejad, Mesud Pezeşkiyan gibi isimlerin adaylıkları da onaylanmadı. Böylece konseyin yaptığı seçim mühendisliğiyle Ali Hameney'e yakınlığıyla bilinen İbrahim Reisi %48 katılımlı seçimde oyların %62'sini alarak beklendiği gibi İran'ın sekizinci cumhurbaşkanı oldu. Hameney'in,

yeni dönemde muhafazakâr bir cumhurbaşkanı istediği uzun zamandır biliniyordu. Ancak müesses nizamın Reisi'nin üzerinde karar kıldığı ve Hameney sonrası geçiş sürecini sorunsuz atlatabilmek için sistemin tüm kurumlarını homojenleştirdiği ve önceliğinin bu olduğu anlaşılıyor. Böylece 2020 Şubat parlamento seçimleri de göz önüne alındığında Reformistler devletin güç erklerinden tasfiye edilmiş oldu.

“

Mukavemet Cephesi, yıllardır ılımlıları ülke yönetiminden ve siyaset sahnesinden uzaklaştırmaya çalışıyor. Batı ile diyaloga karşı olan bu grubun manevi liderinin 2021 yılının başında vefat eden Ayetullah Misbah Yazdi olduğu da düşünülecek olursa, Reisi'nin zihin dünyasını anlamak ve içerde ve dışarda nasıl bir politika takip edeceğini öngörmek çok da zor değil.

”

Reisi'nin yakın çevresine baktığımız zaman İslam Devrimi İstikrar Cephesi veya Mukavemet Cephesi olarak bilinen İran'ın en radikal hizbinden oluştuğunu görüyoruz. Mukavemet Cephesi, yıllardır ılımlıları ülke yönetiminden ve siyaset sahnesinden uzaklaştırmaya çalışıyor. Batı ile diyaloga karşı olan bu grubun manevi liderinin 2021 yılının başında vefat eden Ayetullah Misbah Yazdi olduğu da düşünülecek olursa, Reisi'nin zihin dünyasını anlamak ve içerde ve dışarda nasıl bir politika takip edeceğini öngörmek çok da zor değil. Ancak Dışişleri Bakanı Cevad Zarif'in ülkenin dış politikasını eleştiren ses kayıtları ortaya çıktıktan sonra Devrim Rehberi Ali Hameyney'in yaptığı, "Herkes bilmeli ki dünyanın her yerindeki dış politika, üst düzey yetkililerin aldığı kararlarla şekillenir. Dış politikayı belirleyen üst kademelerdir... Dışişleri Bakanlığı bu kararlara tabidir, bizim ülkemizde de böyledir" yönündeki açıklama bir adım daha öteye giderek hükümet müesses nizamın aldığı kararlara tabidir şeklinde okunabilir. O nedenle İran'da cumhurbaşkanının müesses nizama rağmen uygulayabileceği bir dış politika olmadığı gibi onu değiştirme şansı da yoktur. Nizam ile cumhurbaşkanı arasında yaşanan gerilimler, çatışmalar ve zorlamalarsa cumhurbaşkanını yıprat(tıl)maktadır.

Dolayısıyla İbrahim Reisi'nin Devrim Rehberi ve nizam ile uyumlu hareket ederek onların aldığı dış politika kararları doğrultusunda hareket etmesi beklenebilir. Burada kilit sorular şunlardır: "Reisi'nin cumhurbaşkanlığı ağır ilerleyen Viyana müzakerelerini nasıl etki-

leyecek? İran'ın bölgesel ilişkilerinde bir değişim olacak mı?" İran sosyolojisini yok sayarak Reisi'nin zaferine zemin hazırlayan Hameyney'in, ABD ile yürütülen müzakerelerde sorunların hızla çözülmesini engellemek için hiçbir nedeni yok gibi görünüyor. Aksine, halkın katılım oranının düşük olduğu bir seçim zaferi kazanan ve bu nedenle zaman zaman meşruiyet krizi yaşaması olası olan Reisi, ekonomik rahatlama fayda sağlayacağını düşünerek işleri hızlandırmak bile isteyebilir. Hameyney, başarılı bir Reisi cumhurbaşkanlığı şansını artırmak için İran'ın bölgesel politikalarında bazı yumuşamalara da gidebilir. Elbette bunlar ihtimal!

“

ABD-İran müzakerelerinde pek çok sorun varlığını sürdürmeye devam ediyor. Ayrıca Trump'ın "maksimum baskı" kampanyası ile iyice güvenlikçi politikalara yönelen ve radikalleşen İran rejimi Reisi'nin gelişile dış politikada, muhtemelen Ruhani'nin Batı yanlısı angajmanından uzaklaşacak ve bu da Tahran ile Batı arasındaki gerilimin azaltılması olasılığını daha da zorlaştıracaktır.

”

NÜKLEER MÜZAKERELERİN GELECEĞİ

İran ile ABD arasında Mayıs ayının son haftasına kadar Viyana'da bir

dizi müzakere yapılmasına rağmen, taraflar şimdiye kadar bir anlaşmaya varamadı. Son tur müzakerelerde bir uzlaşma beklenirken Joe Biden yeni İran hükümetiyle bir anlaşmaya varmayı tercih etmiş olabilir. İran tarafından ise Ruhani hükümetine puan kazandıracak bir adım atılmamış olabilir. Dolayısıyla Reisi, Hameyney'in istekleri doğrultusunda nükleer anlaşmayı yeniden canlandırmaya istekli olduğunu ifade ederken, nükleer müzakereler ülkenin makro-politik çerçevesi içinde kimin cumhurbaşkanı olduğuna bakılmaksızın nizamın aldığı kararlar doğrultusunda şekillenecektir.

İran Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Said Katibzade, geçtiğimiz günlerde Clubhouse sohbet grubunda İran'daki cumhurbaşkanlığı seçiminin müzakereleri rotasından çıkarmayacağını söylerken "genel olarak dış politikamız, yönetim değişikliği olsa bile değişimden ziyade süreklilik üzerine kuruludur" dedi. Ayrıca The New York Times'ın bir sorusuna yanıt olarak, İran'ın mevcut anlaşmanın ötesinde "hiçbir şey yapmayacağını" da açıkça belirtti. "Yeni taahhütlerimiz yok. Yeni müzakere görevimizin bir parçası değil" diyen Katibzade, "2015 anlaşmasını 'ne daha az ne daha fazla' sürdürmeye odaklanıyoruz" diye de ekledi. Buradan da anlaşılacağı gibi İran tarafı Biden'ın arzuladığı daha güçlü ve daha kapsamlı bir anlaşmaya hâlâ karşı. Ayrıca Biden yönetimi yaptırımları tamamen kaldırırsa İran ile böyle bir anlaşma imzalama olanağını da kaybedecek. Ayrıca İran yönetimi Donald Trump'ın 2018'de anlaşmadan çekilebilmesinde olduğu gibi 2025'te yeni bir başkanın

aynı şeyi yapmayacağını garantiyor. Vali Nasr'ın ifadesiyle "Çünkü bir Nikki Haley veya bir Pompeo gelip hepsini çöpe atabilir." Dolayısıyla ABD-İran müzakerelerinde pek çok sorun varlığını sürdürmeye devam ediyor. Ayrıca Trump'ın "maksimum baskı" kampanyası ile iyice güvenlikçi politikalara yönelen ve radikalleşen İran rejimi Reis'in gelişiyle dış politikada, muhtemelen Ruhani'nin Batı yanlısı angajmanından uzaklaşacak ve bu da Tahran ile Batı arasındaki gerilimin azaltılması olasılığını daha da zorlaştıracaktır. Eklemek gerekirse Reisi biraz da Trump'ın İran halkına hediyesi oldu demek abartılı bir yorum olmayacaktır.

İRAN-ORTADOĞU İLİŞKİLERİNİN GELECEĞİ

Mayıs ayında basında çıkan haberlerde, İranlı ve Suudi yetkililerin, Nisan'da Bağdat'ta bir araya geldikleri ortaya çıktı. Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Said Katibzade, görüşmeleri 10 Mayıs'ta doğruladı ve amaçlarının "hem ikili hem de bölgesel" olduğunu söyledi. Görüşmeler dört ana alana odaklanıyor: Yemen iç savaşı, Lübnan krizi, İran nükleer anlaşması ve Basra Körfezi sularının güvenliği. Ocak 2021'de İranlı yetkililer ile Birleşik Arap Emirliği (BAE) istihbarat servisi arasında görüşmeler yapıldığı ve daha sonra Ürdün, Mısır ve Suudi yetkililerin de katıldığı beş görüşme gerçekleştirildiği iddia ediliyor. Buna göre kurulan diyalog platformunun daha geniş olduğu ve İran ile yumuşama arayışının bölgesel boyutta olduğu anlaşılıyor.

Bilindiği gibi Biden'ın gelmesinden ziyade Trump'ın gitmesi Suudi yönetimini bir dış politika dönüşümüne zorluyor. Ayrıca Biden yönetiminin zorlu engellere rağmen İran ile diplomatik çözüm konusundaki güçlü iradesi de buna eklenebilir. Suudi Arabistan Yemen'de kazanamadı, Suriye'de kazanamadı, Lübnan'da kazanamadı.

Suudi Arabistan'ın, özellikle yeni ABD yönetiminin pozisyon değişikliğinden sonra kendisine siyasi ve güvenlik yükü hâline gelen Yemen savaşı bataklığından çıkmak istediği görülmektedir. Ancak bu savaşı durdurmanın yolunun sadece Husiler'den değil, Tahran'dan geçtiğini iyi biliyor. İran'la çatışma politikası gerçekten başarılı olmadı ve bu agresif politikanın başarısızlığı Riyad'ın konumunu yeniden gözden geçirmesini gerekli kılmaktadır. Ancak bu dönüşüm stratejik mi yoksa taktiksel mi olacaktır hâlâ belirsizliğini korumaktadır.

İran'ın bu diyaloga olumlu yaklaşımıysa tamamen taktiksel gözükmemektedir. Suudi Arabistan ile ateşkes, İran'ın denklemini değiştirmesi için bir başlangıç noktası nihayetindedir. Bu şekilde İran yönetimi, Viyana görüşmelerini mümkün olan en az tavizle sürdürebilir. İran aynı zamanda, Basra Körfezi'nden yabancı güçlerin çekilmesini gerektiren bir bölgesel güvenlik sisteminin kurulması çağrısında bulunarak bölgesel rolünü güçlendirmek istemektedir. Bu konularda sınırlı esneklik göstermek, Suudi Arabistan'ın nükleer müzakerelere katılma arzusundan vazgeçmesine ve İsrail ile bir anlaşmaya varma yaklaşımını askıya almasına yol

açabilir. Diğer taraftan Tel Aviv, Suudi Arabistan'ın ilişkileri normalleştirmesine öncülük etmeyi umarken, Suudi Arabistan'ın İran'a yönelik tavrının değişmesinden endişeli görünmektedir. Lübnan gazetesi Al-Akhbar, İran ile Suudi Arabistan arasında Bağdat'ta yapılan görüşmelerde Suudilerin Tel Aviv ile ilişkileri normalleştirmek istemediklerini vurguladıklarını yazdı. Bu nedenle, iki ülke arasındaki diyalog yalnızca geçici bir ihtiyaçtır ve aralarındaki çatışma konuları kolay kolay aşılabilecek gibi görünmemektedir.

Yeni bir döneme giren İran'ın, Suudi Arabistan ile normalleşmeye değilse de "yumuşamaya" sıcak baktığı söylenebilir. Ancak bölgedeki iki eksenin geleceği bu ilişkileri de etkileyecek. Bilindiği gibi bölgede biri Türkiye karşıtı, diğeri İran karşıtı olmak üzere iki eksen var. Türkiye karşıtı eksenin konjonktürel olduğunu söylemek mümkünken zayıfladığını söylemek olası değil. Ancak İran karşıtı eksenin Biden etkisi ve bölgesel gelişmelerin seyriyle esnediği, İran ile diyalog arayışına girdiğini ifade edebiliriz. Fakat bu eksen konjonktürel bir eksen olmaktan ziyade yapısal ve dağılması da çok kolay gözükmemektedir. O nedenle çok fazla umutlu olmak için neden yok. Dolayısıyla İran ile Suudi Arabistan arasındaki diyalogu bir "normalleşme" olmaktan ziyade "esneme" ya da "yumuşama" olarak okumak daha doğru olabilir.

Sonuç olarak bu ikili ilişkilerde yumuşama İran'ın bölgesel ilişkilerine de olumlu yansiyacaktır. ■